

Alexandru Mareș

NUMELE DE FAMILIE AL LOGOFĂTULUI VLAD DIN MĂLĂIEȘTI: NUME MOȘTENIT SAU NUME IMAGINAT?

1. Cunoscut ca traducător din italiană și germană și, totodată, ca un *factotum* al Cantacuzinilor¹, logofătul Vlad din Mălăiești își iscălea traduceri efectuate în închisoarea din Milano cu numele de familie Boțulescu. În urma acestei constatări, numele Boțulescu i-a fost atribuit de toți cei care s-au ocupat de activitatea sa literară ori politică, precum și de cei care s-au referit ocazional la persoana sa². Examinarea acestui amănunt biografic o vom întreprinde în rândurile de față.

2. Despre logofătul nostru, care a avut o viață aventuroasă, scursă în cea mai mare parte pe meleaguri străine, informațiile referitoare la anii petrecuți în țară lipsesc aproape cu desăvârșire. Spunând că era originar din Mălăiești, am consemnat prima dintre cele două informații pe care le deținem pentru această perioadă. N. Iorga, cel care a făcut cunoscute traduceri acestuia, afirma în 1901 că „nu putem spune din care Mălăiești era originar Boțulescu, adăugând că există o localitate cu acest nume în ținutul Hațegului și consemnând, totodată, prezența unui căpitan Mălăescu la Craiova în 1779³. Referindu-se la traducătorul din italiană al romanului *Varlaam și Ioasaf*, N. Cartoian îl considera originar din Mălăiești, jud. Dolj⁴, identificare în sprijinul căreia nu a furnizat nicio dovadă. La puțin timp după

¹ N. Iorga, *Istoria literaturii române în secolul al XVIII-lea (1688–1821)*, vol. I, București, 1901, p. 507.

² M. Gaster, *Literatura populară română*, București, 1883, p. 35; Ioan Bogdan, *Câteva manuscrise slavo-române din Biblioteca Imperială din Viena*, în „Analele Academiei Române”, Seria II, Tom. XI, Mem. Sect. Ist., 1889, p. 27–28; N. Iorga, *Studii de istorie și de istorie literară*, în „Literatură și artă română”, IV, 1899, p. 20; Dan Simonescu, *Încercări istorico-literare*, Câmpulung, 1926, p. 38–39; N. Cartoian, *Cărțile populare în literatura românească*, Vol. I. *Epoca influenței sud-slave*, București, 1929, p. 241; Emil Turdeanu, *Din vechile schimburi culturale dintre români și iugoslavi*, în *Cercetări literare*, III, București, 1939, p. 185; G. Bezviconi, *Contribuții la istoria relațiilor româno-ruse din cele mai vechi timpuri până în 1854*, București, 1958, p. 134; Paul Cernovodeanu, *Préoccupations en matière d'histoire universelle dans l'historiographie roumaine aux XVIIe et XVIIIe siècles (II)*, în „Revue roumaine d'histoire”, Tome X, 1971, nr. 4, p. 715; Dan Horia Mazilu, *Udriște Năsturel*, București, 1974, p. 227; Andrei Pippidi, *Hommes et idées du Sud-Est européen à l'aube de l'âge moderne*, București – Paris, 1980, p. 276.

³ N. Iorga, *Istoria literaturii române în secolul al XVIII-lea (1688–1821)*, vol. I, p. 510, nota 1.

⁴ *Op. cit.*, p. 241.

LR, LX, nr. 1, p. 95–100, București, 2011

lansarea acestei ipoteze, N. Iorga susținea și el, fără a produce vreun argument⁵, că Boțulescu era oltean⁶. Peste ani această opinie va fi întâlnită și la alți cercetători⁷. Situarea în spațiu a localității Mălăiești nu este de fel simplă, soluționarea chestiunii necesitând corelarea aspectului geografic cu cel lingvistic. Ceea ce se poate susține cu siguranță deplină este localizarea așezării pe teritoriul Țării Românești, examinarea particularităților lingvistice din textele lui Boțulescu fiind concludentă în această privință. Iată câteva exemple preluate din copia executată de Gr. Tocilescu după traducerea din italiană a romanului *Varlaam și Ioasaf*⁸: *îj în mâine* (24^r, 25^v), *măinele* (18^v, 36^v), *d dur* în *dăspărțească* (7^v), *dăstul* (18^v), *să dășchizi* (9^r), *n* nepropagat în *genuchi* (32^v), *îngenuchia* (36^v), *au îngenuchiat* (36^v, 41^v), *ș și j duri* în *greșală* (23^v, 25^r), *să înșale* (39^v), *să slujască* (15^v), fricativele *z și j* în *aprinză* (31^r), *auză* (28^v), *crezu* (36^r), respectiv în *au ajunsu* (31^r), *joc* (20^r), *au judecat* (30^r), prepoziția *dupe* (6^r, 14^v, 25^v, 26^v), notată uneori și *dupre* (10^v, 17^r, 18^v), cuvântul *zăpadă* (42^v) etc.

În această regiune istorică, avem cunoștință de cinci localități denumite Mălăiești: două în Oltenia, situate în județele Dolj și Vâlcea (actuala comună Frâncești⁹) și alte trei în Muntenia, situate în jud. Buzău (aparținând astăzi de comuna Cernătești), în jud. Prahova (aparținând astăzi de comuna Râșcov¹⁰) și în jud. Ialomița (actuala comună Bucu, denumită în vechime Mălăiești¹¹). Câteva fapte de limbă ne permit să restrângem cercetarea numai asupra celor trei localități muntene. Avem în vedere, în primul rând, exemplele de tipul *genuchi*, *îngenuchia*, fără propagarea lui *n* (semnalate mai sus), care astăzi circulă numai în Muntenia¹²,

⁵ Radu Cantacuzino, în „Analele Academiei Române”, Memoriile Secțiunii istorice, Seria III, Tomul XIII, București, 1932–1933, p. 154, *idem*, *Românii în străinătate de-a lungul timpurilor*, Vălenii de Munte, 1935, p. 107–108.

⁶ Nu credem că la această opinie istoricul ar fi ajuns în urma identificării lui Vlad Boțulescu cu Vlad grămăticul și vameșul din Căneni, care se iscălea în 1689 și 1691 pe un *Inmologhin grecesc* (*Manuscripte din biblioteci străine relative la istoria românilor*, în „Analele Academiei Române”, Seria II, Tom. XX, 1898, p. 249–251), așa cum afirmă Violeta Barbu (*Miniatura brâncovenească. Manuscrise ilustrate și ornamentate*, București, 2000, p. 118, nota 254). În realitate, N. Iorga nu a susținut o asemenea identificare. El socotea însă că Vlad Boțulescu „a început poate ca grămătic și traducător de cărți religioase” (*Istoria literaturii române în secolul al XVIII-lea (1688–1821)*, vol. I, p. 507), opinie care îl va determina mai târziu pe Andrei Pippidi să afirme, fără vreun temei serios, că Boțulescu ar fi fost secretarul episcopului Ilarion al Râmnicului (*op. cit.*, p. 276). Or, înainte de 1706, dată până la care Ilarion își va păstra scaunul episcopal, Vlad Boțulescu era prea tânăr pentru a ocupa o asemenea funcție; vezi Violeta Barbu, *op. cit.*, p. 118–119, nota 254.

⁷ Vezi G. Mihăilă, în Ioan Bogdan, *Scrieri alese*. Cu o prefață de Emil Petrovici. Ediție îngrijită, studiu introductiv și note de ..., București, 1968, p. 67; Dan Horia Mazilu, *op. cit.*, p. 227.

⁸ Ms. rom. 417 (BAR).

⁹ D. Frunzescu, *Dicționar topografic și statistic al României*, București, 1872, p. 277.

¹⁰ Nu am ținut seama de actualul sat Mălăiești (aparținând de comuna Plopeni, jud. Prahova), care în trecut s-a numit Vulpești (vezi D. Frunzescu, *op. cit.*, p. 277).

¹¹ Vezi D. Frunzescu, *op. cit.*, p. 72 și 277.

¹² ALRR – Muntenia și Dobrogea, I, h. 85; cf. NALR – Oltenia, I, p. 171.

teritoriu în care fonetismul etimologic a fost înregistrat și în trecut: *genuchiul*, *îngenuchia* (*Lexiconul* lui Staico Grămăticul)¹³, *genuchie*, *îngenuchie* (*Pateric*, 1676)¹⁴, *genuche* (*Apostol*, București, 1683)¹⁵. În Oltenia, ultimul exemplu de întrebuințare a fonetismului etimologic datează din 1640 (*genuchelor*; *Pravila de la Govora*)¹⁶, dată după care înregistrăm numai exemple cu propagarea lui *n*¹⁷.

O altă particularitate înregistrată în trecut în textele muntene, nu și în cele oltene, este forma de pl. *picere(le)* (17^v, 21^r, 24^f etc.), notată în cronică lui Radu Popescu¹⁸ și în *Pravilniceasca condică* (București, 1780)¹⁹. Și în prezent această formă de plural se întâlnește în partea de sud a Munteniei²⁰, de unde s-a extins și în câteva localități din dreapta Oltului²¹.

În sfârșit, fonetismul *uleu* (= uliui; 11^v; pl. *ulei* 11^v), care în prezent a fost notat în localități situate în județele Argeș, Dâmbovița, Giurgiu, Prahova și Teleorman²², a fost întâlnit în trecut în texte muntene: *uleul*, *uleului* (*Învățăturile lui Neagoe Basarab*, copii din 1816²³ și din 1817²⁴).

Particularitățile lingvistice examinate pledează în favoarea originii muntene a logofătului Vlad, născut, probabil, în localitatea Mălăiești din jud. Prahova, dacă e să ne raportăm la aria actuală de răspândire a fonetismului *uleu*. Cercetări extinse asupra limbii celorlalte traduceri²⁵ vor putea să aducă noi precizări în privința identificării localității sale natale.

3. A doua știre referitoare la perioada trăită în țară se referă la anii petrecuți la școala domnească de la Sfântul Sava, unde l-a avut coleg pe Partenie Pavlović, viitorul episcop de Karlovci, cel care de fapt ne-a furnizat această informație²⁶. Partenie a studiat la București în perioada 1714–1719²⁷. Despre Vlad Boțulescu se afirmă că ar fi părăsit țara în 1716, însoțind în exil pe doamna Păuna, văduva lui Ștefan Cantacuzino, și pe cei doi copii ai ei²⁸, prin urmare i-ar fi putut fi coleg lui Partenie în anii 1714–1716. Nu avem însă nicio dovadă că tânărul învățacel ar fi

¹³ Ms. rom. 312 (BAR), f. 87^v/b, 121^v/b.

¹⁴ Ms. rom. 1429 (BAR), f. 76^v.

¹⁵ Ion Gheție, *Baza dialectală a românei literare*, București, 1975, p. 336.

¹⁶ *Ibidem*, p. 281.

¹⁷ *Ibidem*.

¹⁸ *Ibidem*, p. 385.

¹⁹ *Ibidem*, p. 444.

²⁰ ALRR – Munt. și Dobr., I, h. 82.

²¹ NALR – Oltenia, I, pl. 8–9, p. 170–171.

²² ALRR – Munt. și Dobr., III, h. 442.

²³ M. Gaster, *Chrestomație română*, vol. I, Leipzig – București, 1891, p. 167.

²⁴ Ms. rom. 1069 (BAR), f. 57^v.

²⁵ Avem în vedere investigațiile în curs de derulare în cadrul proiectului CNCSIS TE-58, intitulat *Opera necunoscută a unui cărturar român din secolul al XVIII-lea. Traducerile din italiană și germană ale lui Vlad Boțulescu*, coordonator Emanuela Timotin.

²⁶ Pirin Boiagiev, *Vlad Boțulescu et Partenij Pavlović*, în „Revue des études sud-est européennes”, Tome XVIII, 1980, nr. 2, p. 287.

²⁷ *Ibidem*.

²⁸ N. Iorga, *Istoria literaturii române în secolul al XVIII-lea (1688–1821)*, vol. I, p. 507.

plecat în 1716 la Constantinopol împreună cu cei care îl însoțeau pe domnitorul mazilit. Cum în 1719 îl găsim în slujba mitropolitului sârb, Moise Petrović²⁹, slujbă pentru obținerea căreia a intervenit foarte probabil fostul său coleg, putem presupune că în Serbia a ajuns, venind direct din țară, probabil, în același an, 1719, când și-a încheiat studiile la Sfântul Sava Partenie Pavlović³⁰.

4. Amintindu-și de colegul său de studii, Partenie îl numește Malaescul Vladul³¹. În străinătate, logofătul muntean este cunoscut ca Vlad din Mălăiești sau Vlad Mălăiescul. În Ordinul Constantinian pe care i-l atribuie Radu Cantacuzino este numit *Vladislaus S.R.I. comes à Malaesco*³². Sub denumirea *Vladul Malaieski* îl găsim menționat în două scrisori adresate de mitropolitul sârb, Moise Petrović: prima în 1719, către episcopul de Karlovci³³, a doua în 1721, către împăratul Rusiei³⁴. Iscălitura *Vladislas Malaeski de Fidélité* se regăsește pe o petiție pe care același personaj o redactează la Viena, în 1738, în numele românilor refugiați în Austria³⁵. Într-o scrisoare redactată la Viena în 1743, de data aceasta pentru Radu Cantacuzino, el se iscălește *Prefectus Vl[adislaus] a Malaesco*³⁶. Tot el se iscălește *Vladislas de Malaesco* pe o copie a testamentului doamnei Păuna, datată 9 ianuarie 1746³⁷. În fine, în actele procesului intentat de austrieci lui Constantin Cantacuzino în 1746, logofătul român este pomenit de mai multe ori sub numele *Malaesky*³⁸, o dată scris și *Maleisky*³⁹.

²⁹ Emil Turdeanu, *op. cit.*, p. 185.

³⁰ Obținerea Ordinului Constantinian, la 1 august 1717, din partea lui Radu Cantacuzino pare a se opune desfășurării evenimentelor înfățișate de noi. E greu totuși de crezut că în 1717, pe când avea 18 ani, Radu Cantacuzino a atribuit diploma respectivă. Aceasta pare a fi antedată, la fel ca și manuscrisul care o conține, datat la rândul lui 1717, dar scris, probabil, mai târziu; vezi Ștefan Gorovei (recenzie la cartea lui Andrei Pippidi, *Hommes et idées du Sud-Est européen à l'aube de l'âge moderne*, în „Analele Institutului de istorie și arheologie „A.D. Xenopol”, XVIII, 1981, p. 733).

³¹ Pirin Boiagiev, *op. cit.*, p. 287.

³² Ștefan Gorovei, *op. cit.*, p. 732; Andrei Pippidi, *L'ordre Constantinien et les généalogies byzantines*, în *Études byzantines et post-byzantines*, III recueillies et publiées par Emilian Popescu et Tudor Teoteoi, București, 1997, p. 215.

³³ Dimitrije Ruvarac, *Писма Максима Суворова*, în „Споменик”, XLIX, 1910, p. 74.

³⁴ Dimitrije Ruvarac, *Моисеје Петровић, митрополит београдски 1713–1730*, în „Споменик”, XXXIV, други разред, 1898, p. 96; Emil Turdeanu, *op. cit.*, p. 185.

³⁵ Al. Vianu, *Din acțiunea diplomatică a Țării Românești în Rusia în anii 1736–1738*, în „Romanoslavica”, VIII, 1963, p. 24. Dacă prezența în originalul actului a determinantului *de Fidélité* este suspectă, numele *Vladislas Malaeski* ne este confirmat de un regist în limba rusă al petiției respective: *Владислава Балаеско* (sic!); vezi Ioan Bogdan, *Regeste și copii de documente în slavă și rusă din arhivele poloneze din sec. XVII–XVIII*, în ms. rom. 5216 (BAR), f. 64 (regist din 8/19 martie 1738); cf. și G. Bezviconi, *Manuscrite rusești ale Academiei R.P.R.*, [București, 1948], p. 31; idem, *Contribuții la istoria relațiilor româno-ruse din cele mai vechi timpuri până în 1854*, p. 134.

³⁶ N. Iorga, *Documente privitoare la familia Cantacuzino scoase în cea mai mare parte din arhiva d-lui G. Gr. Cantacuzino*, București, 1902, p. 191.

³⁷ A.D. Xenopol, *Istoria românilor în Dacia Traiana*, volumul V, Iași, 1892, p. 766.

³⁸ *Documente privitoare la istoria românilor culese de Eudoxiu de Hurmuzaki*, vol. VI. 1700–1750, București, 1878, p. 594.

³⁹ *Ibidem*, p. 593.

Observăm, aşadar, că în documentele pe care le semnează sau în cele în care este amintit, numele *Boşulescu* nu este consemnat. Atât în țară, cât și în străinătate, logofătul Cantacuzinilor și-a spus sau i s-a spus, în diverse forme latinizante ori slavizante, *Vlad din Mălăiești* sau *Vlad Mălăiescu*, numele localității îndeplinind, în cazul său, funcția pe care o atribuim de regulă numelui de familie.

5. Așa cum am amintit, numele *Boşulescu* nu apare consemnat decât în traducerile efectuate în închisoarea milaneză, și anume în trei dintre aceste traduceri: *Varlaam și Ioasaf*, *Viața lui Scanderbeg* și *Istoria de toată lumea*. În titlurile și prefețele acestora, traducătorul se iscălește *Vladul Boşulescul de Mălăiești*⁴⁰. În schimb, în *Viața Sfântului Felice dei Porri de la Cantalice*, numele traducătorului apare sub forma cunoscută înainte de întemnițare: *Vladul Mălăiescu*⁴¹; aceeași iscălitură apare și pe spatele primei file din *Istoria de toată lumea*⁴².

Presupunem că numele *Boşulescu* a fost adoptat de logofătul muntean în perioada întemnițării sale. Sunt trei fapte care pledează în sprijinul supoziției noastre. Primul dintre ele, semnalat deja, îl reprezintă absența numelui respectiv până în anii 1763–1764, de când datează aceste traduceri. Al doilea fapt care ne-a reținut atenția este relaționarea semantică, deloc întâmplătoare, între numele *Boşulescul* și *Mălăiescul*. În iscălitura (*Vladul*) *Boşulescul de Mălăiești* devine transparentă sintagma *boşul de mălai*, înregistrată în creațiile populare⁴³. Departe de a fi moștenit, numele *Boşulescul* nu a fost o alegere incidentală. Al treilea fapt, care explică motivul acestei alegeri, se regăsește în traducerea *Istoriei de toată lumea*. Într-un pasaj al scrierii în care se explică modalitatea de formare în germană a numelor de persoane de la nume de localități, traducătorul intervine cu următoarea lămurire: „adecate ca cum s-ar zice Şarban Boşulescul de la numele cetății Boşolo”⁴⁴. Luând cunoștință, probabil, în închisoare, de localitatea italiană Bozzolo, situată în provincia Mantova, Vlad Mălăiescu a asociat-o cu rom. *boş*, asociere favorizată de faptul că termenul comun *bozzolo* desemnează, printre altele, cocoloșul (de făină etc.)⁴⁵. Astfel, numelui inventat *Boşulescul* i s-a conferit o origine mai aleasă, italienească. Pentru acest logofăt, hrănit ani buni, în proximitatea unui vânzător de himere – l-am numit pe Radu Cantacuzino –, cu iluzoriul titlu de suprem prefect al Ordinului Constantinian, adoptarea unei asemenea filiații fanteziste nu trebuie să ne surprindă.

Cuvinte-cheie: Mălăiești, localizare, Mălăiescu, Boşulescu, nume moștenit, nume imaginat.

Mots-clés: Mălăiești, localisation, Mălăiescu, Boşulescu, nom hérité, nom imaginé.

⁴⁰ N. Iorga, *Studii de istorie și de istorie literară*, p. 21–22, 27.

⁴¹ *Ibidem*, p. 28.

⁴² *Ibidem*, p. 22.

⁴³ DA, s.v. *boş*.

⁴⁴ Pentru aflarea acestui detaliu îi sunt îndatorat doamnei Emanuela Timotin, care ne-a pus la dispoziție transcrierea unui fragment de câteva file din scrierea respectivă. Îi adresăm și pe această cale mulțumirile noastre.

⁴⁵ *Dizionario italiano – romeno. Dicționar italian – român*. Coordonator Alexandru Balaci, Ediția a II-a, revăzută și adăugită, București, 1998, p. 144.

LE NOM DE FAMILLE DE LOGOTHÈTE VLAD DE MĂLĂIEȘTI:
NOM HÉRITÉ OU NOM IMAGINÉ?

(Résumé)

La conviction que le logothète Vlad de Mălăiești, traducteur de certains écrits italiens et allemands, a porté le nom de famille Boțulescu, conviction d'une large audience parmi les spécialistes, n'a pas une base scientifique. Ce nom a été adopté par le logothète de la Valachie au crépuscule de sa vie, pour prouver une origine élevée.

*Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan – Al. Rosetti”
București, Calea 13 Septembrie nr. 13*